

Олена Михайленко, Тод Блейон

Україна–Канада: крос-культурні студії для постіндустріальної освіти

У пошуках відповідей на глобальні виклики сьогодення дедалі більшого значення набувають крос-культурні дослідження. Участь у них вітчизняних науковців і студентів сприяє підвищенню якості досліджень та стимулює перехід до постіндустріальних навчальних моделей. У статті описується досвід міжуніверситетського українсько-канадського проекту «Трансформативне онлайн-навчання в Україні» та пілотного колаборативного онлайн-курсу «Культурні виміри і професійні стратегії». Представлені результати оцінювання культурних цінностей учасників курсу та міркування щодо можливостей, проблем і планів з розширення масштабів такої співпраці.

Ключові слова: крос-культурні дослідження, постіндустріальне навчання, колаборативно-конструктивістське онлайн-навчання, демократизуючі навчальні моделі, співпраця Україна–Канада.

Cross-cultural research has become increasingly important to devising responses to today's global challenges. The participation of Ukrainian educators and students contributes to improving research and stimulates the transition to postindustrial learning models. This article describes the experience of an interuniversity, Ukrainian-Canadian project, "Transformative Online Learning in Ukraine," and the pilot collaborative online course, "Cultural Dimensions and Professional Strategies." The results of the cultural values evaluation and some thoughts on opportunities, challenges, and plans for extending such cooperation are introduced.

Keywords: postindustrial learning, collaborative-constructivist online learning, democratizing learning models, Ukrainian-Canadian cooperation.

Чим може Україна бути корисною світові? Як їй стати рівноправним партнером у міжнародних проєктах? Як спрямувати культурну дипломатію на прискорення модернізаційних процесів в Україні?

Культурна дипломатія є механізмом обміну ідеями, цінностями, традиціями для зміцнення довіри, поживлення соціально-культурного співробітництва та просування національних інтересів. Традиційно сферами української культурної дипломатії здебільшого є мистецтво та художня культура, проте потенціал наукових зв'язків між Україною та зовнішнім світом реалізується недостатньо. Однак саме такі проєкти здатні одночасно сприяти як досягненню глобальних цілей, так і

стратегічним змінам у самій країні, зокрема реформуванню її освіти.

Світова освіта сьогодні переживає кризу своєї традиційної моделі. Функція «постачання знань» більше не актуальна, *Google* завжди знає більше за найкращого експерта, хоч і вимагає від користувачів компетенцій з пошуку та критичної оцінки інформації. Натомість головною функцією університетів стає плекання лідерів змін, здатних впливати на суспільство, привносячи нове бачення, мужність, етичні й демократичні цінності¹, –

¹ Rigg P., Brendan O. M. Universities can nurture leaders of social change. – University World News, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20170210154522950>.

і саме в цьому полягає нова, соціально незрівняно важливіша роль викладача. Крім того, технології невинно змінюють виробничі, сервісні та бізнес-процеси, вимагаючи навичок, яких ще до недавня не існувало і які важко передбачити. Тому освітнім закладам варто змінити фокус на формування компетенцій, які неможливо замінити технологіями: внутрішньої свободи, постійного саморозвитку, відповідальності і взаєморозуміння з людьми у диверсифікованому оточенні. Світовий економічний Форум-2015 уточнив набір навичок, необхідних у XXI столітті: це критичне мислення, креативність, вміння управляти людьми і працювати в команді, емоційний і культурний інтелект, швидке прийняття рішень, вміння домовлятися, когнітивна гнучкість¹. Формуванню таких особистісних якостей сприяє підхід трансформуючого навчання², у процесі якого індивід залучається у діяльність, яка дає можливість розпізнати світогляд, відмінний від його власного, та розвинути розуміння і толерантність до нього. Саме брак цих якостей, який проявляється у вигляді міжетнічних і релігійних конфліктів, гібридних війн, тероризму, тоталітаризму, створює сьогодні найболючіші проблеми світу.

Після десятиліть фактичної ізоляції від глобальних процесів в освіті та науці, викликані мовними, фінансовими та інституційними бар'єрами, українським освітянам важко відчувати себе на рівних із зарубіжними колегами³, що значно впливає на їхню професійну самооцінку і перешкоджає повноцінному входженню до міжнародної академічної спільноти. Певною мірою це успадковано від ідеологізованої радянської науки, коли лише військово та промислово орієнтовані дослідження розглядалися як потрібні суспільству, а людиноцентричні студії – як «буржуазні» і шкідливі. Результатом стало серйозне відставання в суспільних і гуманітарних науках, зокрема, у педагогіці, яка залишається ієрархічною і авторитарною⁴. Для української

освіти характерний «парадокс демократії»⁵, коли проголошений урядом курс на демократизацію країни реалізується на основі недемократичних освітніх практик, що прирікає соціум на двоєдумство та порожню декларативність. Однак, на диво, віднедавна в Україні відбувається сплеск громадянської активності освітян «знизу», спрямований на глибокі ціннісні зміни: дитино- і студоцентризм, гідність, добросовісність, глобальну залученість⁶, продиктовані усвідомленням необхідності створення нової академічної культури⁷.

Це живе, самовідроджуване, «майданне» тяжіння певних сил українського суспільства до свободи становить його унікальну цінність для глобальних трансформацій. Проблеми культурного порозуміння і розвитку демократичної культури⁸ гостро стоять на порядку денному всіх країн, а розробка й адаптація моделей для постіндустріального навчання (рис. 1) є набагато ефективнішими, коли здійснюються зусиллями культурно диверсифікованих команд на основі даних, зібраних в різних навчальних контекстах.

У світових центрах освітніх інновацій розроблено ряд демократизуючих високотехнологічних навчальних моделей. Це, зокрема, *Community of*

2006. – 1(1). – P. 105–118; Kuraev A. Soviet higher education: an alternative construct to the western university paradigm // Higher Education. – 2015. – 71(2). – P. 181–193. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.deepdyve.com/lp/springer-journals/soviet-higher-education-an-alternative-construct-to-the-western-d1vEH0g5kn>.

⁵ Blayone T., vanOostveen R., DiGiuseppe, M. & Barber W. Developing learning communities in fully online spaces: Positioning the Fully Online Learning Community model, in proceedings of the Second International Symposium on Higher Education in Transformation. – 2016, UOIT: Oshawa, ON, Canada. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/312087765_Developing_Learning_Communities_in_Fully_Online_Spaces_Positioning_the_Fully_Online_Learning_Community_Model.

⁶ Шестакова Э. Обыкновенная история, или плагиат как проявление социальной власти // Научно-культурологический журнал. – 2016. – № 15 [318]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=4835&level1=main&level2=articles>; Михайленко О., Блейон Т. Постіндустріальна вища освіта крізь призму технологій, свободи, лідерства і культури: результати українсько-канадського пілотного дослідження цифрових компетенцій та культурних цінностей студентів і викладачів // Освітні тренди. – 24.10.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/EDUTRENDS.info/>.

⁷ Kvit S. The paradoxes of post-Soviet education // Kyiv Post. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/serhiy-kvit-the-paradoxes-of-post-soviet-education-415182.html>.

⁸ Almond G. A. and Verba S. The Civic Culture (1963). Newbury Park, Calif. et al.: Sage, 1989.

¹ Soffel J. What are the 21st-century skills every student needs? // W. E. Forum, Editor. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/agenda/2016/03/21st-century-skills-future-jobs-students/>.

² Mezirow J. Transformative learning as discourse // Journal of transformative education. – 2003. – 1(1). – P. 58–63. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1541344603252172>.

³ Квіт С. Потрібні зміни: зміст і завдання освітніх реформ // Українська правда. – 2015(27). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/01/27/7056516/>.

⁴ Koshmanova T. National identity and cultural coherence in educational reform for democratic citizenship The case of Ukraine // Education, Citizenship and Social Justice. –

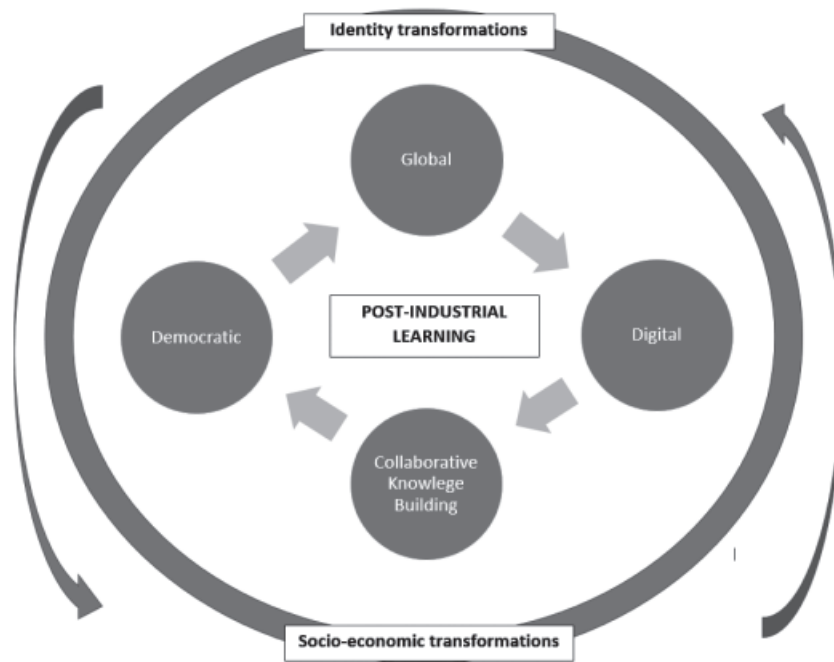

Рис. 1. Концепція постіндустріального навчання

*Practice*¹, *Cooperative Freedom*², *Community of Inquiry*³, *Fully Online Learning Community (FOLC)*⁴.

Остання, створена в Інституті технологій канадського Університету Онтаріо (UOIT), базується на принципах соціального конструктивізму та проблемно-орієнтованого навчання. Модель FOLC вдосконалювалася протягом десяти років використання в онлайн-програмах університету.

Однак останнім часом спостерігаються зміни у демографічних характеристиках студентства: воно стає все більш різноманітним за віком, професійним досвідом, етнічною приналежністю, володінням мовами тощо, причому особливо це характерно для онлайн-навчання. Різноманітність стає суттєвим фактором освітнього середовища. Водночас застосовувана навчальна модель сама по собі є носієм культурних рис (цінностей, передбачень, очікувань) її

розробників⁵. Проблема культурної невідповідності ігнорується: більшість освітніх і взагалі соціальних досліджень проводиться без урахування культурного фактора. Саме тут лежить велике і майже неоране поле для культурної дипломатії у науковій сфері.

З огляду на це, в ході дослідницького стажування викладача Київського національного економічного університету ім. Гетьмана (КНЕУ) О. Михайленко в Лабораторії освітньої інформатики (EILAB) UOIT виникла ідея перевірити можливість моделі FOLC в рамках українсько-канадського міжуніверситетського проекту «Трансформативне онлайн-навчання в Україні»⁶.

Слід пояснити, що культура цікавила команду проекту не з точки зору її побутових або художніх проявів, а як «колективне програмування розуму, який відрізняє членів однієї групи або категорії людей від інших»⁷. Г. Хофстеде стверджує, що незважаючи на розмаїття зовнішніх атрибутів самовираження, у відповідь на універсальні людські проблеми виникають основоположні цінності, і саме вони

¹ Lave J. and Wenger E. *Communities of practice*. Retrieved June, 1998. 9 p. 2008.

² Paulsen M. F. *The hexagon of cooperative freedom: A distance education theory attuned to computer conferencing*. – Deosnews, 1993. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.prof2000.pt/users/ajlopes/AF22_EAD/teorias_ead/Teorias_Paulsen.htm.

³ Garrison D. R., Anderson T. and Archer W. *A theory of critical inquiry in online distance education // Handbook of distance education*. – 2003. – N 1. – P. 113–127.

⁴ Van Oostveen R., et al. *New conceptions for digital technology sandboxes: Developing a Fully Online Learning Communities (FOLC) model*. in *EdMedia: World Conference on Educational Media and Technology*. – 2016. Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/emvkh/Downloads/proceeding_173015.pdf.

⁵ Berger P. L. and Luckmann T. *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. – Penguin UK, 1991. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://perflensburg.se/Berger%20social-construction-of-reality.pdf>.

⁶ *Transformative Online Learning in Ukraine*, in EILAB UOIT official website. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eilab.ca/culture-technology-online-learning-in-ukraine/>.

⁷ Hofstede G. H. and Hofstede G. *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. – Sage, 2001. – P. 11.

визначають прийняття рішень та поведінку людей, які належать до різних соціальних груп.

Оснoву проекту склав міждисциплінарний соціально-конструктивістський пілотний онлайн-курс О. Михайленко «Культурні виміри та професійні стратегії», який передбачав обмін досвідом, дискусії та дослідження 29 студентів-магістрантів КНЕУ, 5 українських і 2 канадських викладачів, а також 3 запрошених експертів з Австралії, Словаччини та Швейцарії, які брали участь в окремих сесіях. Таким чином, курс являв собою глобальний віртуальний клуб для обговорення проблем взаємодії культури та економіки, розвитку бізнесу і суспільства в різних країнах, критичного оцінювання власних культурних цінностей та осмислення себе у світі. Згідно з моделлю, принципами курсу були відкритість, рівність, розподілене лідерство і відповідальність, рефлексія, відсутність «правильних» і «хибних» відповідей, свобода самовираження. Завдання передбачали попереднє читання та/або перегляд відео, в ході обговорення вирішувалося, які питання потребують додаткових досліджень, їхні результати оприлюднювалися у відкритій Facebook-групі. Були використані веб-конференційна платформа *Adobe Connect*, колаборативні інструменти *Web Knowledge Forum* та *Google*; інфраструктурна, технічна та консультативно-методична підтримка надавалася з боку UOIT.

Одразу скажемо, що точно дотримуватись моделі не вдалося. На заваді стали глибоко вкорінені навчальні й комунікаційні звички, уявлення про прийнятне і неприйнятне, особливості самоідентифікації й самооцінки, гендерні стереотипи, насторожене ставлення до інновацій – словом, ті культурні відмінності, які обумовлюють розвиток як окремих особистостей, так і цілих соціальних груп. Це дозволило зробити висновок, що модель не може бути просто скопійована на іншому ґрунті, а потребує культурної адаптації. Ще одним спостереженням, підкріпленим інтерв'ю зі студентами і викладачами, стала зміна поведінки учасників протягом курсу в бік більш демократичних стосунків та активнішого самовираження. Ці феномени потребують подальших досліджень.

Аналіз зібраних даних щодо культурних цінностей учасників курсу дав неочікувані результати.

За Г. Хофстеде¹, культурні цінності можуть бути організовані за допомогою п'яти показників, кожен з яких вимірюється за 100-бальною шкалою:

- відстань до влади (PD), яка являє собою міру толерантності суспільства до нерівності у розподілі влади;

- індивідуалізм проти колективізму (I-C): ступінь отождолення себе з групою. У колективістських суспільствах цілі і благополуччя групи, як правило, цінуються понад інтереси особистості, а самоідентичність визначається відносно колективу;
- уникання невизначеності (UA): означає сприйнятливості до невідомих ситуацій, несподіваних подій і стресу, викликаного змінами. Цей індикатор дозволяє оцінити схильність до традицій та рівень спротиву інноваціям;
- мужність проти жіночності (M-F): цей вимір стосується сприйняття стереотипних чоловічих цінностей, таких як упевненість у собі, амбіційність, готовність конкурувати і досягати, на відміну від стереотипних жіночих цінностей, орієнтованих на підтримку комфортних соціальних відносин (доброта, співчуття, турботливість, уникнення конфліктів, компромісність рішень);
- тривала орієнтація проти короткочасної (LTO). Короткочасно орієнтовані культури сприймають соціальні зміни з підозрою. Тривало орієнтовані культури – більш прагматичні, гнучкі та стратегічно орієнтовані у підготовці до майбутнього.

Культура може бути оцінена лише у порівнянні, тому ми зіставили отриманий груповий культурний профіль учасників групи з національними профілями країн-учасниць проекту – України й Канади² (рис. 2).

Рис. 2. Зіставлення культурного профілю групи учасників проекту з усередненими національними профілями України та Канади

¹ Hofstede G. Official web site. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://geert-hofstede.com/>.

² Ibid.

Як бачимо, група учасників дослідження продемонструвала низький рівень дистанції влади – 32 проти 92 балів, властивих Україні в цілому, навіть нижчий за рівень Канади – країни з розвинутою демократією (39). З цього випливає, що для мотивації й інтелектуального самовираження студентів перевага має бути надана рівноправним, а не ієрархічним принципам навчання.

Учасники групи продемонстрували значно вищий рівень індивідуалізму (61), ніж це характерно для України, де традиційно шануються колективістські цінності (25 балів за шкалою індивідуалізм-колективізм). Це свідчить про психологічну готовність студентів до більшої особистої конкурентності та відповідальності. Хоча колективістські цінності наявні, студенти мають більш індивідуалістичний спосіб мислення.

Індикатор уникання невизначеності в учасників групи досить високий (75). Він нижчий, ніж для України в цілому (95), проте вищий за показник Канади (48). Повага до традицій і патерналізм залишаються сильними, однак студенти більш відкриті до підприємницької та ризикованої поведінки, ніж попереднє покоління, виховане в руслі радянської ідеології.

Цікавим є вимір групи учасників за шкалою маскулінних цінностей проти фемінних. На подив, група, яка на 75 % складалася з жінок, продемонструвала вдвічі вищий рівень маскулінності (54), ніж Україна загалом (27). Хоча значення 54 міститься посередині шкали, тобто немає чітко вираженого нахилу культури до жодного з полюсів, помітна тенденція студентів рухатися саме у бік конкурентних цінностей.

Вражає ціннісний вибір групи учасників у бік тривалої орієнтації: 79 – значно вищий, ніж середній для країн (для України – 55, Канади – 36). Він означає готовність інвестувати власні час та зусилля у майбутнє, обмежуючи своє споживання сьогодні. Ймовірно, дається взнаки складна соціально-економічна й політична ситуація в Україні. Цей показник також свідчить про психологічну готовність до суспільних змін. Студенти стратегічно планують своє життя, дбаючи про власне майбутнє. Така мотивація надзвичайно сприятлива для розвитку цінностей інтелектуального й демократичного самовираження, зростання як індивідуальної конкурентоспроможності молоді, так і якості її внеску в розбудову країни.

Деякі цитати зі студентських відгуків ілюструють трансформаційний вплив, спричинений новим навчальним досвідом:

«Цей курс допоміг мені зрозуміти, що завжди потрібно висловлювати свою думку, не боятися й не соромитися».

«Публікуючи роботи для відкритого доступу, ми можемо донести свої думки та дослідження до людей. Для нас це важливо, хоча і відповідально».

«Після занять з'являється натхнення, цікавість, безліч думок... Я помітила: мені дискомфортно, якщо не кажуть, які відповіді правильні. Це нове відчуття для мене, тепер маю над чим поміркувати...»

«Необхідно більше використовувати новітні технології. Не треба сьогодні студентів прив'язувати до аудиторій!»

«Хочу подякувати канадським колегам за нагоду відчувати грандіозність і масштаб міжнародної освіти. Ми готові й хочемо розвиватися і розвивати нашу країну, ділитися своїм досвідом і черпати знання звідусіль. Ми готові до співпраці!»

Пілотне дослідження дало старт для подальших міжнародних студій щодо ціннісних та інституціональних змін у глобальній освіті. Ряд викладачів з різних регіонів України висловили бажання приєднатися до проекту, проте частина партнерів відмовилася від участі без додаткового фінансування. Дотепер проект здійснюється виключно на волонтерських засадах, і проблема стало фінансування та легітимації подальшого «самостійного плавання» інновацій, створених на основі міжнародної співпраці, потребує в Україні свого вирішення.

Матеріали та результати дослідження використовуються у викладанні курсу «Психологія онлайн-навчання» в УОІП. В Україні досвід і можливості переходу на трансформуючі та високотехнологічні моделі навчання ми будемо обговорювати в «Постіндустріальній майстерні» Академічної весняної школи «Буковель-2017», яку спільно організують Україно-американська асоціація працівників вищої освіти, консалтингова компанія *Vistas Canada Edu* (Канада) та Тернопільський економічний університет. Ми плануємо, що результатом цього форуму стане серія міжнародних колаборативних онлайн-курсів як в рамках університетських програм, так і в формі професійного вдосконалення освітян.

«Великою ідеєю», над якою ми працюємо, є створення міжнародного відкритого колаборативного університету, де на основі демократизуючих, проблемно-орієнтованих, високотехнологічних моделей зможуть спільно і «наживо» навчатися змішані групи студентів, викладачів, дослідників й експертів з різних країн і регіонів. Це сприятиме кращому міжкультурному розумінню, новим дослідженням та вирішенню реальних проблем на підставі нашої різноманітності, цифрових компетенцій, довіри і співпраці.